

Muzej od živjenja

Od blagdana do sagdana...

Od dana do dana delalo se, trpelo, živelo... Rabilo je obstat. Trebalo ostati na ten kušćice zemajskega raja kega su, ki zna kad i ki zna ki, nazvali Lovranščina.

Onaj gornji del, ki se zapleče Učke mej brhani i va ken kako va tičjen njazle počivaju Lovranska Draga, Tuliševica i Liganj, spodabja kot da bi na nekakovu forticu s ke se vidi Lovranščina nazdolun se do mora, na ken se tu i tamo zazibje neko belo jedro ko nadleću galebi pa nan se pričini da se Lovran, škoji i Reku za oko magnuće more doseć.

„Od Vojaka do Mandrača“ poč hodeć ni teško.

Nekoliko ur i se j' nazdolun.

Za upoznat lepotu kraja hodeć treba se tu i tamo pofermat, stat i uživati va očuvanoj bogatije prirodi, ka j' dar božanski. Ale prvo hoda dobro je pročitati napis Grga Frangeša va oven Zbornike i upoznat njihov antropogeografski pogled na Lovranščinu, aš onputa čovek još više uživa dokle se spušća se niže i niže. Treba hoditi „kako voda teče od zgora do mora“, rekao bi Frangeš. A poč od Mandrača nazgorun već ni tako lahko, ale je korisno za videti kako se menja slika lovranskega komuna. Pul mora je nekada bil škver i kalafati su živeli više od mora i mediteranskih sortih ke išću veću toplinu, kot ča su javorika, ulika i grozje. Onputa prihaja druga ravan kade raste šenica, a z ruž vise bogati grozdići grozja. Tu se obdeleva saki dolac i saka lešica. Po umejkah su ovce pasle, redile su se šumi maruna, a bliže h vrhu brega va šumah bukoveh seklo se drevo za toplinu i za krbunice. Senokoše su hranile blago.

Z Učki prihaja voda. Bujice pobira Banina i na njoj je svojni bilo sedan malini. Z druge strani je Potok. I na njen je nekada bila, magari samo jena, malinica. Nestali su malini, kako i toši va Lovranskoj Drage i Tuliševici. Nestalo je i vreme o kemu piše Frangeš. Više ni mlekarić da va grad prnesu breme mleka, žira i verduri, a doma odnesu kupjen cukar, kafē, sol, lončić, kus robi... Sa zasluženemi beći i onputa se lagje preživelo.

Konzervatorsku studiju naselja Lovranska Draga storili su Grga Frangeš i Branko Đaković.

Moderno živjenje zašlo je i va ovo selo.

Kuće su se predelale, promenile, zgledaju moderneje ale su očuvale i svoj način zidarije. Ni više slamnih krovi, ma su ostali zidi

od kamika i nekadašnje tornice. Da se ne rovina ni pedaj plodne zemji, judi su svojni kuće zidali na kameniten tle. Obdelano je bilo se, a po umejkah je bilo čuda blaga. Ženske su bile mlekarice, placarice, težakinje... Umele su prehraniti familiju i zaslužiti šolad, po lete s črešnjami, opozime z marunon. Danaska se živeje lagje od turizma. Moderni turisti vole ruralni kraji, a Lovranska Draga njin nuti šetnicu Slap, mrzli Potok, Stazu maruni i onu do mora va Medveje, pećinu Oporovina i Vrtašku peć va keh su spas nahajali judi još va neolitike, a posebe kad su bežali pred rimskemi soldati. Povijest je tu da obogati buduće vreme.

Dobro je sako toliko fermat se.

Pustiti da oče uživaju i plaze po bregeh i ravnica Lovranske Dragi i Visoča.

Tu su se stisnuli umejki kot jančići jedan do drugega, va štrpedeh kantaju tići, puste su lehi. Kade je šenica rasla, a ješmik zibal učkarski neverin, ni čut glasa. Visoki maruni oblaki tiču, grmi i grabi mej kemi se još naziru stazi i putići široki su jušto koliko j' nogan za pasat, a zelenu mladoletnu sliku prekidaju samo stari školini storeni na meru koraka od tovara, keh je poslikal Federiko Sterle da krake korice ove knjigi i pokaže da su i školini spomen na vreme kada je tovar bil del familije.

O temu kako se zove saki taj kušćić šumi, saki umejčić, leha i dolčić, saka prezid i gromača, bregi, potoki, špilji, vrhi i vrtače piše Igor Eterović. Zapisal je 373 nova toponima ka j' našal na terene i ka su mu potvrdili govorniki. Za samo dvajsetak imen va Lovranskoj Drage i trih na Visoče ne zna se kako su dobili ime. Ako ih neki zna, bilo bi dobro javiti se, da toponimija i mikrotoponimija Lovranske Dragi i Visoča bude kompletna. Igor Eterović storil je bogatiju od imen, sad treba storiti i novu knjigu.

Dole pul mora va Mandračće šapiću barki.

Z maretun tancaju lovranski guci.

Stari, obnovjeni, opiturani na friško, za regatu tradicijskeh drveneh barki parićani. Noven guci ni. Ni ih ki ni storiti. A svojni su guci hranili pol Starega grada. Rabili su za ribariju. Neki i danas ribare, ma ni više čut: Ribaru rogi! Guc postaje turistička atrakcija, del turističke letne pogači. Judi se obrnjuju lagjemu delu i bojemu zaslušku pa neke stvari, užanci, navadbi pomalo finjuju va muzejeh. To se j' dogodilo i zadnjemu lovranskemu gucu kega je storil Nino Gasparinic. Otparta je Kuća lovranskega guca, va koj će baren ov guc nastaviti svojo živjenje.

A Lovran je dobil muzej va ken se more doznat kako očuvat maritimnu baštinu. More se doznat i kako storit guc, samo ako bude vredneh mladeh ruk... O temu pišu Ana Montan i Elena Rudan. Za sada je ovaj guc samo spomen na si nekadajni brodograditelji, a regata tradicijskeh barki lep letni spektakl.

Posel se grad i toća nogi va moren.

Grad od starini i spomeni naslagal je svoja leta i raširil se zvan prstena od zidi.

Otpirali su se novi hoteli i palaci, menjalo se delo i judi, a š njimi i užanci... Staro se pozabjevalo, novo dodelevalo. Sada mladi kopaju po starih knjigah, hartah, dokumenteh i tištamenteh za doznat ča j' zapisano ostalo od nekadajnega živjenja. Tako Robert Doričić i Ivana Eterović otkrivaju otajstva starih tištamenti ki su pisani va lovransken notarijate va drugoj polovice 18. veka. Ž njih se more videt ča su judi tega vremena čuvali, štimali, mlajen puščali. Čovek od mora mogal je pustit brod al barku, onaj ki j' od zemji živel zavećal je dece kus lehi al dolac, bačvu ako j' bil vinar, žrna ako j' sel šenicu... Ako je čovek bil artižan, pustil je orude, rečimo za kovačiju al ko drugo. Grajani su pušćevali prsten pečatnjak al vericu od zlata, a neke su ženske reditale brhan, ponjavicu, lancun, pusteju, ormarić, stalažu, kantridu, kotal za kuhat na ognjišćen... Na neš se danaska moremo i nasmet, posebe ako reditate nov štramac napunjen slamun.

Zmej gornje zelene Lovranščini i modrega mora nebo tiče zvonik crekvi Sv. Jurja.

Okolo crekvi i zvonika stisnule se kuće kot dvojkinje pa se nabli-zu delalo, trpelo, živelo, rajalo i umiralo.

Ž grada se othajalo, va grad prihajalo. Od tega se živjenja čuda spomeni potrlo, ale je vavek neš ostalo skriveno va dele, va štorijah, va kante i muzike, va tance i besedah... To je nezapisana reditana dota. Va Staren grade ki je i danas vekovit, koloran i suncen okupan nasrhnjeni su puti mej kućami, osunčani školini od kamika, a poneštrice špijaju pa ti se čini kako da si na pozornice nekega teatra. Glavneh glumac, oneh o kemi pišu Roberto Žigulić i Sanja Biloš Žigulić, već ni mej nami, ale š njimi je zapisana rodoslovna i zavičajna povijest, ka je sada pospravna i va ovu knjigu.

Va Staren grade va 19. veke živelo je petstotin duš va 120 kućneh broji.

Bile su to ugledne, bogate, patricijske familije zapadnega dela i saka je kuća dala baren jenega pomorskega kapetana. Bračni par Žigulić zivukli su za ov Zbornik s knjig od rojenja, kršćenja, ženidab i smrti,

stališa duš i tištamenti sa imena judi ki su živeli va kućah od broja 61 do 90. Sada se za sakega zna kade je živel, s ken je bil oženjen, koliko njin se dece rodilo i s čen su se bavili. Mej njimi su i poznati Lovranci, ale i oni nepoznati, ki su prišli z belega sveta i tu se z delon al ženidbun fermali. Si su oni na svoj mod zasenjali svojo vreme i sada saki od njih ima svoju lovransku štoriju. Neke su familije pustile duboko korene pa njih z danksi kreše do današnjeh dan, a od nekeh su ostali samo ovi spomeni i ka riga va starih knjigah. Jenu po jenu se te štorije Žigulići su pospravili va muzej od živjenja.

Vane se plete dan narican od sunca i modrini.

Pa zamišjan kako šećen po ten Staren grade na prsteh da ne zbudin susedi.

Z dlanon sako toliko va misleh pogladin zidi i nasmejen se koltrinan od merlič ke kortejaju z bavicun od mora. Kolike su nogi, moj Bože, tuda pasale?! Kolike su nogi skalini zlizale, kolike se oče mučec s poneštami se pogovarale?!

Va Lovran se od sakuda prihajalo. Neki su iskali zabavu, neki mir, a neki kušćić vremena ale zdravja. Ča se j' va Lovrane dogajalo od 1880. leta do pred Prvi svjetski rat, o čemu su pisale slovenske povijesne novini *Edinost*, *Slovenec*, *Slovenski narod* i *Soča*, istraživala je i o temu piše Barbara Riman. Za teh trejsetak i neš let gospa Riman našla je 393 novinska napisa va keh se opišuje Lovran, objavjuju crtice z lovranskega živjenja od sagdana do blagdana, tiskaju se putopisi i davaju novitadi o semu ča se dogaja va grade ki je teh let bil del Austrijske rivijeri i kada se ovdeka komać počel razvijat lječilišni turizam.

Va hlade crekvi Sv. Jurja treba pustit da nogi počinu.

Oče zajedin pobegnu na zidi keh su oslikali Vincent s Kastva i Šareni majstor.

Gore na svode, kot na nebe, naslikani su Krist, Evandelisti i anjeli svirači, a spreda na luke Navještenje. Z nutarnje strani je Posljednji sud, na sjevernen zide Raspeće, desno Uskrsnuće i Uzašašće... Slika do sliki. S istočnega zida gleda nas Bogorodica z otrokon, Sunce i Mesec, a pred zdignjenemi očijami je slika Bogorodice s krunun. Tu su i plemićke štemi, a na južnen zide Kristovo rojenje i muki sv. Jurja. Slikari su ih narisali da nan ostanu kako opomena. Na njih je otkriven i po neki zapisan čovečji greh kot grafit, ki sada dobro pride juden od struki aš govori kakovo je živjenje bilo nekada. Ki zna ki je va meltu na sliku utisnul svoj zapis 1479. leta? Neka ga Bog pohvali aš danas je to najstareji grafit va lovranskoj crekve kega se otkrilo spod melti i

pituri, a judi od struki te si grafiti i zidne slike ofriškati da poduraju još novih stotinu let. Kako to delaju va Konzervatorsken zavode v Reke piše Kristina Krulić. Ona piše i kako je to strpljivo delo od duradi aš se želi očuvat jedinstveno kasnogotičko slikarstvo ko j' danaska prava bogatija zidnega slikarstva ne samo va Lovrane, nego i va Hrvaskoj.

Dobro je tu i tamo pošpijat preko zida za videt ča susedi delaju.

Tako ćete va četrten Zbornike Lovranščini pod *Osvrti, prikazi i izvješća* nač više napisati. Mirjana Margetić piše o *Čuvarima baštine – Udruge „Ognjišće“*, Miljenko Ujčić o Rodoslovnemu centru Kastavštine i Liburnije pul Matuj, Ivana Eterović o *Čakavčice i čitančice* Dragice Zvezdani Stanić, a Robert Doričić o staremi kartulinami *Pomorskega i povijesnega muzeja z Puli* i *Opisu otoka Cresa i njegovih stanovnika*, ku su svojni napisali tri autori, a za nov tisak ju je parićal Pino Tuftan. Monografiju *Barban i mletački Loredani* napisal je Slaven Bertoša, a osvrt na knjigu dal Igor Eterović. Dora Smolčić Jurdana piše od monografije *Retrospektiva turizma Istre*, va koj su napisi od osan autori, knjiga je tiskana va Kopre, a urednik je Metod Šuligoj. Mateja Fumić bila je izlagač na Skupe o Viktoru Caru Eminu va Mošćeničkoj Drage pa je dala prikaz tega znanstvenega skupa. To je storila i Ana Montan za Znanstveni skup va Munah. Cvjetana Miletić prikazala je knjigu *Lipa pamti*, ku su napisali Vinko Šepić Čiškin, Ivan Kovačić i Danica Maljavac, pjesničku zbirku *Dihi i mrvice* Luke Skorića i prvu Jezičnu igraonicu „Žejančići“, va koj se dečina skroz igru, kanat, tanac i prestavjanje vade žejanskemu zajiku.

Nažalost, na kraje ovega Zbornika mesto je dobil i jedan In memoriam.

Va lepi spomeni otrpatili smo dr. med. Dušana Peršića, jenega od osnivači naše Katedri, ki je jenako volel svoju medicinu i povijest Lovrana i Lovranščini. Od njega se va ime seh ki su ga poznali, voleli i štimali oprostil Amir Muzur.

Zbornik Lovranščine, kako je i red, otpira glavni urednik Igor Eterović s uvodnun besedun, a zapira s Izvještajen kako je delala lovranska Katedra va zadnje dve leta.

Va lovransken Muzeje od živjenja Katedra je našla svojo mesto!

Cvjetana Miletić